Bernard van Leer FOUNDATION
URBAN95 עיר גדולה לילדים קטנים
הקליניקה האורבנית THE URBAN CLINIC
האוניברסיטה העברית בירושלים THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

עיר גדולה לילדים קטנים

מבט למפגש רשת הלמידה

אום אל-פחם; אלעד; באר שבע; טירת כרמל; ירושלים; כפר-סבא; חולון; רהט; שדרות; תל-אביב

צילום: עודד אנטמן

1
גליון 1, 20.3.17

סיכום מפגש 1 מיום 22.02.17:
מה בין הגיל הרך לתכנון אורבני

תכנית URBAN95

יותר ממיליארד ילדים בעולם מתגוררים כיום באזורים אורבניים והמספרים הולכים וגדלים. הצפי הוא כי עד שנת 2050 כ־70% מאוכלוסיית העולם יתגוררו בערים. בישראל כבר כיום 92% מהאוכלוסייה מתגוררת במרחבים עירוניים .

מהיבט של קיימות כלכלית, הרי שממצאי המחקר מצביעים על כך שכל דולר השקעה בילדים צעירים ומשפחותיהם מניב החזר כלכלי גבוה, יותר מכל השקעה אחרת, לאורך מחזור החיים, קרי תכניות בגני ילדים ובבתי הספר ו/או קורסי הכשרה תעסוקתיים. ההחזר בא לידי ביטוי בשיפור במצב הבריאות של האוכלוסייה, שיפור ברמת ההשכלה, שיפור ברמת ההכנסה והפחתה ברמת הפשיעה כל אלה מאפשרים צמצום בהוצאות על רווחה ובריאות.

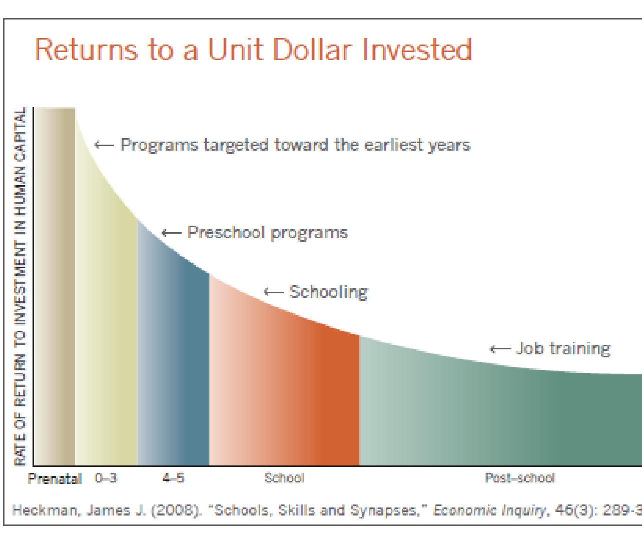

Heckman, James J. (2008). "Schools, Skills and Synapses," *Economic Inquiry*, 46(3): 289-324

הגב' דניאלה בן־עטר נציגת קרן ברנרד ואן ליר בישראל הציגה את תכנית URBAN95. התכנית העולמית כוללת 10 ערים שותפות מרחבי העולם; מחקר והדרכה – כולל פיתוח של מדיניות וכלים תכנוניים הניתנים לשעתוק והפצה, יצירת רשת ידע בינלאומית והעלאת נושא הילדים בגיל הרך לסדר היום האורבני הגלובלי. התכנית מתמקדת בפיתוח ידע ופרקטיקות בשישה תחומי עניין: 1) מרחב ציבורי ירוק למפגש, משחק ומנוחה; 2) ניידות משפחתית נוחה וזולה ברחבי העיר; 3)ניהול מסגרות חינוך לתינוקות ופעוטות; 4) הדרכה ותמיכה להורים; 5) קבלת החלטות עירוניות מבוססות מידע על ילדים בגיל הרך; ו־6) שיתוף משפחות וילדים בתכנון ומעורבות בשיפור סביבתם.

מבחר נתונים על ישראל

- **בישראל שעור הילדים בגילאי לידה עד 3 עומד על 6.3% לעומת ממוצע ה־OECD שעומד על 3.6%.**
- **בישראל שיעור הפריון הוא הגבוה במדינות ה־OECD ועומד על 3.08%.**
- **30% מהילדים בישראל חיים מתחת לקו העוני**
- **ישראל היא המדינה השניה הכי צפופה ממדינות ה־OECD**
- **רק 23% מהילדים בגילאי לידה עד 3 נמצאים במסגרות חינוך מפוקחות.**

בישראל יותר ויותר משפחות מתגוררות במבנים רבי קומות ובשכונות בעלות ערכי צפיפות הולכים וגדלים, עם אוכלוסייה גדולה של ילדים בגיל הרך (כמיליון ילדים בגילאי לידה עד 6), כאשר כשליש מהם גדלים במשפחות החיות מתחת לקו העוני. מכלול התנאים הנסיבתיים הללו מציבים אתגר ברמה הלאומית וברמה המוניציפאלית המקומית סביב השאלה כיצד ערים בישראל תתמודדנה עם המגמות הללו וכיצד ניתן לייצר סביבות אורבניות המקדמות משפחות וילדים בגיל הרך.

בישראל כוללת תכנית URBAN95 שלושה נתיבי פעולה: קידום מדיניות תכנון עם מנהל התכנון, גיבוש גוף ידע מקומי עם הקליניקה האורבנית באוניברסיטה העברית ופיתוח פרקטיקות יישומיות ברמה המוניציפאלית עם עיריית תל־אביב יפו.

תכנית URBAN95 במסגרת הקליניקה האורבנית של האוניברסיטה העברית הוצגה על־ידי ד"ר אמילי סילברמן המנהלת האקדמית של הקליניקה. התכנית במסגרת הקליניקה, שמטרתה העיקרית היא לפתח ולהפיץ ידע בתחום תכנון אורבני ידידותי לגיל הרך, כוללת 4 רכיבים:

- קורסים לסטודנטים לתואר II בנושא תכנון עירוני ידידותי לגיל הרך
- ניירות מדיניות
- פורטל אינטרנט
- רשת ערים לומדות: מטרות רשת הלמידה הן יצירה משותפת של ידע וכלים על בסיס הניסיון המחקרי והמעשי בארץ ובעולם עם ועבור המשתתפים, ולטובת קידום ושינוי מדיניות ופרקטיקה בארץ. בנוסף שואפת התכנית לרכז ידע אודות הניסיון המקומי בכל אחת מערי רשת הלמידה בישראל, לשימושן של רשויות מקומיות נוספות בארץ ובחו"ל.

בין התפתחות הילד ותכנון עירוני

אדם וסביבה – פרופ' ארזה צ'רצ'מן (קישור למצגת)

המטרה הבסיסית של תכנון ופיתוח בר־קיימא היא ליצור סביבה ותנאים המאפשרים לאנשים להשיג רמה מרבית של איכות חיים. איכות חיים, היא ההערכה הסובייקטיבית של הפרט את המידה שבה הצרכים שלו/ה בתחומי החיים השונים באים על סיפוק. כל זאת בהתחשב באילוצים אישיים, חברתיים כלכליים וסביבתיים קיימים, מבלי לפגוע, או תוך מזעור הפגיעה, באיכות החיים של אחרים בדור הזה ובדורות הבאים.

בשל השונות הגדולה בין פרטים באוכלוסייה, מבחינת הצרכים האובייקטיביים והסובייקטיביים שלהם, קשה עד בלתי אפשרי להביא את כולם לידי סיפוק ועל כן אין פתרון אולטימטיבי אחד כי אם פתרונות חלקיים מרובים. מכאן שהאתגר הוא לייצר חלופות, ששואפות למקסם תועלות והזדמנויות ולמזער חסמים ונזקים לקבוצות ובעלי עניין שונים בחברה.

קיימים הבדלים בין יחסי מבוגר/ת־סביבה ויחסי ילד/ה סביבה, שנובעים מהבדלים בהתפתחות בתחומים השונים והבדלים ביחס החברה אליהם וכן הבדלים בהתאמת הסביבה לצרכים שלהם, שכן בדרך כלל הסביבה מותאמת לאנשים מבוגרים ומותאמת פחות אם בכלל לילדים או לקשישים.

הסביבה משפיעה על האדם עוד מהשלב הטרום לידתי ויש לזה השלכות על תהליכי ההתפתחות. תהליך התפתחות מתבטא בשינויים בתחומים שונים של יכולות ובשינויים איכותניים בארגון ובהתנהגות. בתקופת הילדות השינויים הם בכיוון של הרחבה מורכבות ומובחנות ובתקופת הזיקנה הם בכיוון של צמצום וירידה. אולם, מידה, קצב ואופן ההרחבה או הצמצום תלויים בפעילות האדם ובאפשרויות העומדות בפניו, בין היתר גם האפשרויות שהסביבה הפיזית ובכלל זה המרחב העירוני מזמנים לו.

סביבה והגיל הרך – דבורה פריד (קישור למצגת)

צילום: עודד אנטמן

כאשר מדברים על סביבה בהקשר של ילדים בגיל הרך הרי שהיא כוללת את הסביבה האנושית, שמטפלת בילד ואת הסביבה הפיזית בה הוא חי – בית מגוריו, המעון או המשפחתון. לסביבה השפעה ישירה על תהליכי התפתחות הילד. ניתן להבחין בפערים התפתחותיים בולטים כבר בשנות החיים הראשונות בין ילדים ממשפחות בעלות אפיון חברתי־כלכלי שונה, וניתן לנבא את סיכוייו של ילד להגיע להישגים במערכת החינוך על בסיס מאפייני הסביבה בה הוא גדל.

הכנסת המושג "מרחב ציבורי" לשיח אודות ילדים צעירים והוריהם הוא חדשני ואינו זוכה להתייחסות רבה בקרב אנשי מקצוע הפועלים בתחום הגיל הרך. לכן, המשימה הניצבת לפננו היא לבנות שפה משותפת ובסיס ידע משותף בין אנשי הגיל הרך לאנשי תכנון

התפתחות: כל תינוק מתפתח בקצב משלו, אך ברצף התפתחותי קבוע ומשותף לכולם. ניתן לדבר על חמישה תחומי התפתחות:

- **התפתחות מוטורית** – גסה ועדינה. היכולת להפעיל את השרירים הגדולים ואת השרירים הקטנים – כדי להשתמש בחפצים קטנים.
- **התפתחות קוגניטיבית**
- **התפתחות שפה ותקשורת** – היכולת להבין ולדבר
- **התפתחות רגשית** – היכולת לזהות ולהבין רגשות אצלי ואצל הזולת, לווסת רגשות, ולפתח מודעות עצמית
- **התפתחות חברתית** – היכולת של הילד ליצור קשרים עם אחרים ולפתח מיומנויות של ניהול קשר

במפגש של ילד עם הסביבה הפיזית ניתן לדבר על 3 משימות התפתחויות מרכזיות:

- **היכרות עם העולם שמחוץ לבית:** המרחב הציבורי נחווה כבליל רועש, מעניין או מאיים של קולות, צורות, צבעים והרכבים חזותיים ותחושתיים חדשים. לכן המשימה של הפעוט כוללת: שכלול והרחבה של יכולות הבחנה חושית – ילד רואה, שומע, טועם, מריח ונוגע בכל מה שסביבו ומוחו מעבד בלי הרף נתונים חדשים. הוא מקטלג את החוויות הללו ומבחין בין מה שנעים ולא נעים, מוכר או זר, מרגיע או מפחיד. בהדרגה ההבחנות של הפעוט את העולם נעשות ברורות ומדויקות יותר.
- **התבססות בעולם:** הילד נענה לאינטראקציות עם הסביבה הקרובה הפיסית, הרגשית והחברתית על מנת להבנות תשתית בטוחה שיוכל להישען עליה וממנהיוכל להתחיל לבנות את עצמו. הפעוט לומד "לסנכרן" את עצמו מחדש למערכת מורכבת יותר ומוכננת יותר של גירויים סביבתיים, הוא לומד לארגן את התגובות שלו לגירויים אנושיים ופיסיים בסביבה.
- **חקירה ופעולה בעולם במטרה להשיג מטרות ויעדים:** עוד ברחם אימו הילד לומד שגירוי גורר תגובה. תהליך זה מואץ במידה רבה כשהוא יוצא אל אוויר העולם. בשנת החיים הראשונה הפעולה מתחילה כפעולה לא מכוונת ואט אט היא מתחילה לקבל מטרה. הילד לומד להרים את ידיו במטרה שירימו אותו, לבכות במטרה שיאכילו אותו ובהמשך לזחול וללכת אל יעד אליו הוא רוצה להגיע. הפעולה הפיסית מתפתחת, מתעדנת ונעשית יותר מדויקת. הפעולה התקשורתית מתחילה להתעצב בצורת סימנים וסמלים. התינוק יוצר קשר עין, מצביע על חפץ ובהמשך מבטא הברות ומלים.

קריטריונים לסביבה מטפחת למידה בגיל הרך

סביבה המאגרת את תחומי ההתפתחות השונים:

- מאפשרת תנועה והתנסויות מוטוריות מגוונות
- מאפשרת פיתוח כישורים חברתיים – מפגש עם ילדים ומבוגרים
- מאפשרת התפתחות רגשית: ביטחון עצמי, אוטונומיה, תחושה של הצלחה, הנאה, הישג, ערך עצמי ועוד.
- מאפשרת התפחות קוגניטיבית: רכישת מושגים, ידע, שפה ותקשורת

סביבה מפחיתת לחצים (אנטי סטרס)

- סביבה המהווה מקום להנאה, שחרור, רכישת חוויות חיוביות, מותאמת לילדים בגילים שונים ולהירויהם
- סביבה המסייעת להתמודד עם סטרס הקיים בסביבות מציפות עם רמת גרייה גבוהה הגורמות להפרשת הורמון הלחץ קורטיזול.

סביבה בטוחה

- מוגנות פיזית – מרחב בטוח, שטח מוגדר, מקורה, מתקנים בטוחים ומותאמים לגילאים שונים (ילד שוכב או זוחל מוגן מילדים מתרוצצים)
- מוגנות נפשית – מוגנות מפני פגיעה והתעללות

סביבות חיים לגיל הרך – הצצה לחיי היום יום במרחב העירוני – חגית נעלי יוסף (קישור למצגת)

ככל שערכי ציפוף הבינוי עולים, כך עולות יותר שאלות מטרידות באשר לאיכות החיים שהסביבה העירונית יכולה לספק לילדים ולהורים. כיצד ניתן לשמור על רווחת דיור, נגישות למוסדות ציבור, גינות משחק וטבע עירוני, ביטחון ובטיחות והגנה מפני מטרדי רעש וזיהום אוויר.

בסביבת המגורים: כיווני אוויר; תאורה טבעית; רווחת דיור ומגורים (צפיפות הדיור); הנוף הנשקף מחדר הילדים; פרטיות בחדר הילדים

הבניין, המבנן, הבלוק: שטחים משותפים: חדרי משחק, מועדון חברים; מעליות, חדרי מדרגות; ביטחון, תאורה, אוורור בחניון תת קרקעי; חשיפת הבניין לאור ואוויר, מספר שעות הצללה ביום.

הגינה הקרובה, החצר, המדרכה: סוגיות של ביטחון ובטיחות – אזורי חנייה בצמידות למבנה המגורים; הבחנה נראית ונתפשת בין שטח שבתחום הבניין או מחוצה לו

מבנה החינוך ודרכי ההגעה אליו: מרחקים מקובלים למיקום מבני החינוך; נגישות בתחבורה ציבורית; מיקום מעברי חציה, הבלטת מעברי חציה

המרחב הציבורי הבנוי: הרחוב החסום (בקירות תומכים וגדרות גבוהות) לעומת הרחוב הפתוח; קישוריות וחיבוריות למבני ציבור לגינות משחק וכו'

המרחב הציבורי הפתוח: אזורי משחק, מתקני משחק וגינות משחק מתוכננות; טבע עירוני, גינות משחק טבעיות

לקראת מפגש 2 שיתקיים ביום 29.03.17:
משחק, המרחב הציבורי וסביבת המגורים

צילום: עודד אנטמן

"משחק ילדים הינו התנהגות, פעילות או תהליך שניזום, נשלט ונבנע על-ידי הילדים עצמם; המשחק מתרחש בכל מקום ובכל פעם שנוצרות הזדמנויות. מטפלים יכולים לתרום ליצירת סביבות בהן ילדים יכולים לשחק, אולם המשחק עצמו לא מתרחש מתוך כפיה, הוא מונע ממוטיבציה פנימית לשמה ולא כאמצעי להשגת מטרה כלשהי. במשחק מעורבים יישום של אוטונומיה, פעילות פיזית, מנטאלית או רגשית ויש בו הפוטנציאל להתחולל באין ספור צורות בקבוצות או לבד. צורות אלה תשתננה ותעבורנה התאמות במהלך הילדות . מאפייני המפתח של המשחק הם כיף, אי ודאות, אתגר, גמישות וחוסר פרודוקטיביות" (הועדה לזכויות הילד, 2013)

מתוך הכרה במשחק כצורך אנושי בסיסי והמודעות לחשיבותו המכרעת בתהליכי התפתחות תקינה של ילדים הוכרה הזכות למשחק בסעיף 31 באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד (1989). ישראל חתומה על האמנה מאז שנת 1991. סעיף 31 לאמנה מגדיר את זכותו של כל ילד למנוחה, לשעות פנאי ולעיסוק בפעילויות משחק ונופש המתאימות לגילו. כמו כן, זוהי זכותו הבסיסית של כל ילד להשתתף כאוות נפשו בחיי התרבות והאומנות. המדינות החתומות נוטלות על עצמן את האחריות ליצור עבור ילדיהן הזדמנויות הולמות ושוות למשחק ולנופש.

ברמה הבינלאומית, מלבד UNICEF פועל הארגון International Play Association (IPA) למימוש סעיף 31 של האמנה לזכויות הילד והבטחת זכות הילדים למשחק.

בבריטניה, הארגון Play England פועל לקדם מימוש של סעיף 31 ברמה הלאומית המקומית. באתר הארגון ניתן למצוא פרסומים ומדריכים לתכנון ועיצוב מקומות משחק כגון מדריך לתכנון שעוסק בתכנון מקומות משחק ייעודיים במרחב העירוני וכיצד ניתן לאפשר משחק במרחב הציבורי במקומות שאינם מיועדים באופן ספציפי למשחק. ברמה המוניציפאלית עיריית לונדון מטמיעה מדיניות תכנון שתבטיח מרחבי משחק רשמיים ובלתי רשמיים כמו גם נגישות של ילדים למשחק בטבע.

נשמח ללמוד באמצעותכם אודות הנסיון המקומי שלכם בתכנון ועיצוב מקומות משחק במרחב הציבורי העירוני